

Шекспір чи Рутланд?

За останні роки в російській науково-популярній літературі розповсюджується гіпотеза, що „Гамлета“, „Юлія Цезаря“, „Коріолана“ та інші видатні п'єси писав не актор Шекспір, а граф Рутланд.

В 50-их роках минулого сторіччя американка Делія Бекон пустила чутку, що вона зробила велике відкриття: автором так званих Шекспіровських п'єс був не цей неук, а відомий вчений та політичний діяч Бекон, барон Веруламський. Про цю сенсацію поговорили, попи-сали тай здали її в архів за негідністю. Наш відомий шекспіролог проф. Стороженко називав цю гіпотезу „беконіянською єрессю“. Але любителі великих відкриттів та сенсацій не заспокоїлись. Їх все мучила думка: як це людина, що не скінчила майже середньої школи, що 20 років товклась по приватних лондонських театрах, що здорово іноді випивала з акторами,—як Шекспір міг написати такі геніяльні трагедії та комедії, що для них треба не тільки глибоко розуміти людську душу, але також багато знати з історії, юриспруденції та інших нау-кових галузів. І любителі сенсацій почали перебірати відомих діячів ^коби Лисавети, що закінчили університет, чи не підійде який з них на Долю найталановитішого драматурга того часу. Може Саутемптон?—Рі, не підходить. Може Дербі?—теж не підходить. Може Рутланд?—ней, здається, підходить та ще й влучно. Цікаво відмітити, що всі ці ціпозези вигадували не англійські дослідувачі, яким важко було гово-грити проти фактів, що лежали перед їх очима, а чужоземці, які висту-пали перед публікою, дуже мало знайомою з такими питаннями.

Останню теорію про графа Рутланда (Earl of Rutland), яко ано-німного автора Шекспіровських п'єс, вигадали німці—Альвор та Блайб-трей, а підхопив та розповсюдив бельгієць Демблон.

Його перша книга на цю тему вийшла французькою мовою ще до всесвітньої війни, в 1913 році. Самий заголовок книги б'є на сен-сацію: *Lord Rutland est Shakespeare. Le plus des Mystères dévoilé.*

Мені відомі три рецензії, що їх було надруковано в російській пресі з приводу цієї книги:

Зін. Венгерової—„Вестник Европы“ за 1913 г., № 6;

Ю. Веселовского—„Ежегодник Императорских Театров“ за 1914 г., вып. II;

моя власна—„Известия Одес. Библиографич. Общества“ за 1914 г., вып. III.

Всі ці рецензії негативно поставилися до нової теорії. Але прой-шло декілька років, і в нас з'явився щирий її прихильник. Це був ві-домий журналіст і знавець історії літератури В. Фріче. В журналі „Голос Минувшого“ за 1917 г., № 2, він надрукував статтю: „Вильям

Шекспир—псевдоним гр. Р. Рутланда", в якій переклав той матеріал, що знайшов у Bleibtreu і Demblon'a. В. Фріче перший у нас проголосив цю гіпотезу за „майже встановлену". За німецьким та бельгійським своїми попередниками він наводить такі докази. Славні драматичні твори, відомі під ім'ям Шекспіра, написав якийсь чоловік з вищою освітою, знайомий з юриспруденцією, що бував у Франції, Італії та Данії. Таким чоловіком був граф Роджер Рутланд. Він скінчив Кембриджський університет, мандрував потім по Європі, був при посольстві в Данії. Як аристократ він не міг публікувати свої драматичні твори під своїм ім'ям, бо на актора та драматурга тоді дивились з призирством; і він підкупив п'яницю й неука актора Шекспіра, щоб той йому позичив своє ім'я. В 1601 році Рутланда було заарештовано, бо він прийняв участь в політичній змові Ессекса, а в 1612 році він помер. Тому після цього року ми й не бачим нових п'єс під ім'ям Шекспіра.

Всі ці докази були б надзвичайно цікавими, як-би самому В. Фріче не здавалась дивовижною одна річ: чому ж нащадки графа Рутланда з самої його смерті й до наших днів нічого не знали про те, що їх родич був таким славетним драматургом? Здається, соромитися їм нічого було після того, як Байрон, найсправжніший лорд, писав драматичні твори і ставив їх на сцені під своїм ім'ям.

Для тих, хто не вірить в Рутландівську гіпотезу, так саме як і в Беконівську, діло ясне. Родичі графа Рутланда мовчали й мовчать досі тому, що в їхніх фамільних архівах нема абсолютно нічого такого, що б підтримувало цю надзвичайно приємну для них фантазію. В дуже цінному історичному словнику англійських діячів Dictionary of National Biography, vol. 36 (1893) є біографія цього Рутланда, написана знавцем старої Англії Арчбальдом: Manners Roger, fifth Earl of Rutland. Тут зібрано те, що можна знати з документів про цього п'ятого графа Рутландського.

Він народився 1576 р. Як аристократична дитина, виховувався в Кембриджському університеті, де мав постійного наставника (tutor), чоловіка й хлопчика для послуг. Наставник повинен був про нього писати матері. Після університету, який він закінчив 19 р., його, як звичайно тоді робили аристократи зі своїми дітьми, було послано мандрувати по Європі. Спеціальну інструкцію для цього писав чи не знаменитий вчений Бекон. Рутланд був в Парижі, Швейцарії та Італії, де тяжко захворів. Повернувшись до дому, на деякий час записався до колегії юристів в Лондоні, але через рік поїхав в Ірландію, поступив в армію Ессекса і був полковником піхоти. Близкість до Ессекса трохи-трохи його не занепастила. Невдалий похід армії Ессекса так розгнівав королеву Лисавету, що вона заборонила своєму бувшомукоханцеві навертатися на очі. Переляканий Ессекс самовільно покинув армію і повернувся до Лондону, щоб знову домогатися милости королеви і боротись проти своїх придворних ворогів. 1601 року він майже підняв бунт проти своїх ворогів і з озброєними своїми прихильниками, між якими був Рутланд, хотів пробитися до королівського палацу, але їх до цього не було допущено й всіх заарештовано. Ессекс загинув на ешафоті, а Рутланд сидів в політичній тюрмі Тауері і до самої смерті королеви його тягали по судах. Новий король Яків (1603 р.) знову повернув графові Рутланду милости, давав йому гарні посади намісника й управителя державними маєтками в різних місцях Англії, але здоров'я Рутланда було надірване, і він помер 1612 року, про

живши всього 36 років. Історик того часу Вуд характеризував його, як видатного мандрівника й гарного салдата.

Може Рутланд, що сам скінчив Кембриджський університет, любив науку й вчених людей. Але сучасники не чули, щоб він писав що-небудь, крім приватних листів, що й тепер зберігаються в палаці, де живуть графи Рутланди. Напевне він ходив по театрах, коли йому доводилося бути недовгий час у Лондоні. Його приятель Саутемптон любив ту трупку акторів, в якій працював Шекспір. Але майже все життя Рутланда пройшло в мандрівках по різних місцях Англії, де не було ніяких театрів. Один раз тільки ми чуємо, що король Яків I гостював у маєтку Рутланда й бачив виставу п'єси Джонсона *Metamorphosed Gypsies*. Так робили тоді аристократи, що на пишні свята в своїх маєтках наймали для вистав яку-небудь мандрівну трупку. З цього ми не можемо робити висновків, що Рутланд мав які небудь постійні зносини з театрами. Навпаки, ми з певністю можемо сказати, що Рутланд ніколи не писав нічого літературного й театрального.

Нові фантазери типа Блайбтрея і Демблону запевняють нас, що Рутланд писав театральні п'єси, але не міг в цьому признатися, бо до театральної праці в вищих колах тоді ставилися з призирством, і тому граф Рутланд повинен був випускати свої твори під псевдонімом Шекспіра. Хай буде так. Але ж Шекспір писав не тільки трагедії та комедії. В збірнику його творів ми бачимо, крім того, поеми й 154 сонети; коли їх теж написав Рутланд, то чому ж його сучасники про це мовчали? Він був жонатий з дочкою Сиднея, відомого дворянина і поета. Дворянин Спенсер писав тоді поеми, і всі аристократи за це його поважали. Як би дійсно граф Рутланд писав вірші, то йому нічого б було соромитися, а як би він грішив театральними п'єсами, які ставив і друкував під псевдонімом Шекспіра, то його таємна праця не довго б залишилася секретом. Про це швидко б узнала його літературна рідня. Про це зараз би догадались його конкуренти Марло, Грін і Наш. Видатні драматурги того часу, вони, як і Рутланд, учились в Кембриджському університеті, а тепер постійно жили в Лондоні й працювали для театру. Мабуть вони знали й графа Рутланда, але що до актора Шекспіра, то цього вони знали дуже добре.

Нема ніякого сумніву в тому, що драматург Грін в своєму памфлеті 1592 року натякає саме на Шекспіра, як на такого конкурента, що вискочив із неуків, обікрав вчених драматургів і вважає себе одного за „потрясателя“ англійської сцени (*Shake-scene*). Коли Шекспір був дійсно неписьменною людиною, як малюють його нові фантазери, то Грінові не було б ніякої рації насакувати на нього зі своїм памфлетом, як на конкурента.

Драматург Бен-Джонсон, який теж учився у Кембриджському університеті і якого п'єсу ставили в маєтку Рутландів, очевидно знав графа, з яким був майже одноліткою, а актора Шекспіра він не тільки знав, а навіть приятелював з ним. Про це свідчать нам сучасники, які слухали їх літературні розмови й суперечки в таверні „Сирена“. Про це свідчать вступні вірші Бен-Джонсона до першого збірника творів Шекспіра 1623 р.

Який же серйозний історик може припустити, щоб такі театральні професіонали, як Марло, Грін та Бен-Джонсон, і такі поети, як Сидней, не знали, що робиться в сучасній театральній літературі, не знали, що п'єси писав молодий граф, а ставились вони й друкувались під ім'ям актора, суфлера та пайовика театального—Шекспіра. Щоб довести

таку несенітницю, треба перекрутити весь історичний матеріал і допустити неймовірну гіпотезу, що Рутланд підкупив не тільки Шекспіра, але і всіх сучасних літераторів. А як ми згадаємо, що про цей секрет ніхто нічого не знав в Англії цілих триста років, поки його не відкрили німці Альвор та Блайбтрей, то треба припустити, що великих це грошей стоїло Рутландам. Мабуть і досі Рутланди підкупають англійських вчених, мабуть вони підкупили й німця Альвора, бо він уже сам зрікається свого великого відкриття й каже, що це не Рутланд писав п'єси, а хтось інший.

Нові фантазери кажуть, що дати Шекспіровських п'єс надзвичайно гарно припадають з біографічними датами Рутланда. Це може говорити той, хто або навмисне заплющував очі, порівнюючи цифри, або зовсім не турбувався таким порівнянням.

Кажуть, що трагедію „Ромео і Юлія“ могла написати тільки людина, що сама побувала в Італії. Чи був Шекспір в Італії, чи ні, ми не знаємо. Рутланда батьки послали за кордон 1596 року, коли він скінчив Кембріджський університет і йому було вже 20 років. Він побував у Парижі, Швейцарії й Італії, але в південній Італії тяжко захворів. В 1598 році він, очевидно, був уже в Лондоні, бо в лютому місяці цього року його було обрано на члена Лондонської юридичної колегії Грейс—Ін. В 1599 році він уже поїхав до Ірландської армії Ессекса. Коли ж писав Рутланд трагедію „Ромео і Юлія“ і взагалі коли він міг зацікавитися драматичною діяльністю?

Що він писав п'єси до 1595 року, себ то до дев'ятнадцяти років свого життя, поки він вчився в Кембриджському університеті,—цього абсолютно неможна допустити. Щоб здобути вчений ступінь магістра, Рутланд повинен був багацько працювати зі своїм наставником. В Кембриджі ніякого театру тоді не було. Молодому Рутландові навіть на думку не могло впасти, щоб крадькома від усіх писати театральні п'єси невідомо для чого.

Інше діло Шекспір. Ніякого сумніву нема, що з 1587 року, а можливо й раніше він уже оселився в Лондоні, зробився професійним співробітником театрів, був актором і суфлером. До 1596 року, коли Рутланд вирвався з закритого Кембриджського коледжу і поїхав мандрувати по Європі, в Лондоні було виставлено вже коло десяти п'єс, за автора яких всі близькі до театру люди вважали актора Шекспіра. Серед цих п'єс була вже готова й трагедія „Ромео і Юлія“ і інші п'єси на італійські сюжети („Два джентльмени з Верони“, „Венеціанський купець“). Нічого дивовижного нема в тому, що англійські автори тоді брали часто сюжети для своїх творів з італійського життя. Матеріал вони знаходили у Бокаччо, Мазуччо, Банделло й інших італійських новелістів, яких тоді в Англії дуже читали, перекладали й переробляли. Автором п'єс на італійські сюжети був Шекспір, а не Рутланд.

В 1924 році вийшла книжка Ф. Шіпулінського „Шекспир—Ретлэнд. Трехвековая конспиративная тайна истории“. Журналіст Шіпулінський, який раніш ніколи не працював над Шекспіром, з великим призириством ставиться до таких відомих англійських шекспірологів, як Сидней Лі. До того, що вигадали німецькі та бельгійські фантазери, Шіпулінський додав ще й свою вигадку. Він порівнює повстання Ессекса 1601 року з повстанням декабристів 1825 року. Таке порівняння показує, що Ф. Шіпулінський мало знає й розуміє англійську історію. Ставлення Ессекса до королеви Лисавети можна порівняти із ставленням Потьомкіна до Катерини II. У обох цих монархинь були різні фа-

ворити, які змінювали один одного. Ессекс був таким же монархістом, як і Потьомкин. Програвши війну в Ірландії, він злякався, що нові фаворити одіпхнуть його геть від королеви, і підняв повстання проти своїх ворогів, щоб знову стати першою особою біля Лисавети. Приятелів Ессекса, Саутемптона, Рутланда та інших, що допомагали бувшому фаворитові вернути собі королівські милості, ні в якому разі не можна прирівнювати до таких республіканців—декабристів, як Пестель або Рилєєв. Рутланд, ще сидючи в тюрмі, одумався й покався. Його було оштрафовано на 30.000 фунтів стерлінгів, але новий король Яків не тільки повернув Рутландові його маєток Belvoir, а й знову став давати йому різні адміністративні посади в північній Англії.

Ф. Шіпулінський, користуючись матеріалом своїх попередників, намагається довести, що „Гамлета“ писав не Шекспір, який ніколи не бував в Данії, а Рутланд, що був там аж двічі. Знову це може повторювати той, хто сам не переглядав відповідного матеріалу, або дивився на нього з заплученими очима. Рутланда перший раз було послано до Данії, разом з графом Нортумберландським, в 1599 році, коли він тільки що повернувся з Ірландії. Він пробув в Данії недовгий час, і в липні 1600 року його вже призначили на коменданта Ноттінгемського палацу (в середній частині Англії). Ми навіть не знаємо, чи він заїздив тоді до Лондону, чи він відвідував тоді які театри. Але ми запевне знаємо, що „Гамлета“ вперше поставлено на лондонській сцені 1602 року, і що перше гарне видання цієї п'єси надруковано 1604 року. Очевидно, Рутланд не міг бути автором „Гамлета“, бо з 1601 року він сидів в політичній тюрмі Тауер, де за кожним його рухом стежили, а потім його тягали по судах до смерті Лисавети, себто до 1603 року.

Цю п'єсу написав актор Шекспір, якому й не треба було для цього їздити до Данії. Історію про принця Датського вперше розказав латинською мовою літописець Саксон Граматик в *Historia Danica*. Цю історію за ним близько пересказав французькою мовою Бельфоре в своїй книжці *Histoires Tragiques*. Обидві ці книжки були відомі в Англії, і 1589 року, себто за 10 років до першої мандрівки Рутланда в Данію, вже існувала англійська п'єса невідомого автора на сюжет про Гамлета. Шекспір міг користуватися цією п'єсою, що не раз він робив і в інших випадках; він міг перечитати Саксона Граматика, бо досить для цього знав латинську мову. Французькою мовою він мабуть не міг читати, але „Трагічні історії“ було надруковано англійською мовою 1608 року. Можливо, що хтось перекладав цю книжку Бельфора далеко раніш і познайомив Шекспіра з історією про Гамлета. Що цю п'єсу писала людина, яка близько стояла до театру, показують ті сцени, де Гамлет розмовляє з акторами. В цих розмовах ми чуємо і про завдання театру, і про техніку актора, і про сучасну публіку. Розуміється, професіонал Шекспір що більш 20 років працював по лондонських театрах, далеко краще знав усі ці речі, ніж граф Рутланд, що заходив в театри зі своїми приятелями-аристократами, коли заїздив до Лондону в своїх адміністративних справах. Новий король, після смерті Лисавети, випустив Рутланда з тюрми і навіть послав його з іншими своїми представниками в Данію, щоб вони були присутні при хрещенні королівського сина. Але ця коротка мандрівка теж нічого не могла б дати Рутландові, як би він дійсно збирав матеріали для п'єси. Він був в Данії з англійським посольством в липні-серпні 1603 року, а в жовтні того ж року король призначив його за лорда-

намісника Лінкольншайра (в північній Англії). Коли ж він мав час, щоб працювати над театральною п'єсою?

Звертають увагу на те, що після 1612 року, коли помер Рутланд, так звані шекспіровські п'єси не виходять і не ставляться на сцені. Запевнюють, що в п'єсі „Буря“ Рутланд прощається зі своєю драматичною діяльністю. Там виводиться чарівник Просперо, який ламає свій жезл і топить в морі магичну книгу. Як автор дійсно хотів відбити свої почуття в цьому образі, то таким автором був Шекспір, а не Рутланд. „Бурю“ поставлено на сцені 1912—13 року, а писано її мабуть 1611 року. Рутландові тоді було всього 35 років. Він не збирався померати. Смерть прийшла до його несподівано. Шекспірові було тоді 47 років. Він уже 20 років працював по лондонських театрах, стомився, заробив досить грошей і забезпечив собі відпочинок на старість в своєму рідному Стретфорді. Він тоді міг в алегоричному образі Проспера прощатися з лондонською публікою. До того ж театр „Глобус“, в якому Шекспір був довго спільником, 1613 року згорів. Уже раніше він збирався припинити свою драматичну діяльність. Можливо, що пожежа близького йому театру призвела до того, що він рішуче покинув Лондон. Нічого дивовижного немає, що сидючи в провінціальному Стретфорді, де тоді не було ніякого театру, він нічого більш не писав і не друкував до самої смерті (1616 р.).

В. М. Фріче остільки захопився Рутландіянською теорією, що в критично-біографічній серії, яка виходить в Москві, в книжці про Шекспіра (1626 р.) прямо вже розказує біографію Рутланда. Він гадає, що така заміна дуже гарно з'ясує з класового боку зміст та ідеологію так званих Шекспіровських п'єс. Актор Шекспір вийшов з дрібної буржуазії, і не відомо, чому він так захопився сюжетами з королівського та аристократичного життя. Рутланд був граф і в п'єсах „Юлій Цезарь“ та „Коріолан“ ми бачимо імперіялістичні та антипролетарські ідеї. Так каже В. Фріче.

Але марксівська теорія доводить, що в добу Ренесансу піднімається буржуазія. Для торгівлі їй корисніша була централізація, і тому вона підтримувала королів централізаторів. Аристократія з феодалльної перероблялась на придворну. Королі-централізатори могли тоді спиратись і на аристократію, і на буржуазію. Трохи пізніше ми бачимо це у Франції. Корнель, Расін та Мольєр—всі були буржуа з походження, але вони працювали для королівського аристократичного театру. Шекспір вийшов із такої буржуазії, яка сама добивалася і добилася дворянського герба. Нічого дивовижного нема, що його, як письменника, тягло до більш освічених і краще вихованих кол. Він приятелював з Саутемптоном, Ессексом, може й з Рутландом. На його аристократичні тенденції вже давно вказував Брандес. Але Брандес був суворий ворог Беконіянської ереси, і був би запевне таким же суворим ворогом Рутландіянської ереси, коли б ця остання мала хоч який успіх в Європі.

Але що ми бачимо? Ця теорія, завдяки книжкам Ф. Шіпулінського та В. Фріче, а також через підручник західно-європейської літератури А. Луначарського, в якому її прийнято, хоча й з ваганням,—ця теорія у нас робиться майже офіційною. Студенти вищих шкіл, що будуть викладачами літератури по середніх школах, примушені її засвоювати. Але студент, який знає англійську, німецьку або французьку мову, швидко визнає, що цю теорію ніде в Європі не прийнято, ні в науковій, ні в популярній літературі. Про це свідчить стаття лейпцізь-

кого професора Levin L. Schücking: „Neuere Shakespeareliteratur“ (Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte. 1928, Heft I.).

Фантазії Блайбтрея і Демблона не могли захопити тих людей, що краще знають Шекспіра, ніж ми.

Цікаво підкреслити, що в останньому виданні свого підручника В. М. Фріче вже нічого не каже про Рутланда в главі, присвяченій Шекспіру. Він тільки коротенько зазначає, що нова культура торговельного капіталізму (Відродження) найшла свого величезного поета в Англії, в особі „того поета, що писав під псевдонімом Вільяма Шекспіра“. Він продовжує доводити, що цей поет вийшов із аристократії, хоча й був представником культури торговельного капіталізму, але ніде не каже, що це був іменно граф Рутланд. „Принадлежность поэта к аристократии обнаруживается в его прекрасном знании аристократии, ее нравов, языка—мира, доставлявшего ему образы героев и героинь, и в пренебрежительно-иронической, сверху вниз, трактовке фигур из низших классов—ремесленников, крестьян, которые в его пьесах фигурируют всегда, как комическое дополнение или противопоставление миру господ и королей“. (Очерк развития западных литератур. Третье переработанное издание. 1927. Стр. 38—42).

Що це значить? Я розумію так, що 1927 року В. Фріче відрікся від теорії, гарячим прихильником якої він був протягом десяти літ, з 1927 року, коли вперше проголосив в російській журналістиці, що Вільям Шекспір є псевдонім графа Рутланда. Коли це дійсно так, то гадаю, треба було б в 3-му виданні свого підручника чесно і одверто проголосити, що він помилився.

Цікаво ще зазначити, що П. С. Коган в 9-му виданні першого тома своїх популярних книжок „Очерки по истории западно-европейской литературы“ (1928) в главі, присвяченій Шекспіру, говорить так: „В последнее время выдвинута теория о герцоге Ретланде как авторе шекспировских произведений, теория, имеющая за собой много оснований. Фриче, автор недавно вышедшей книги о Шекспире, поддерживает эту теорию и дает блестящий классовый анализ шекспировского творчества, в котором сталкиваются два умонастроения—начинающей падать наследственной аристократии и восходящей торговой капиталистической буржуазии“ (стр. 112).

Як що П. Коган серйозно займався цим питанням і дійсно вірить, що теорія Шекспір-Рутланд гарно обґрунтована, то треба було переробити в своїй книжці всю главу про Шекспіра. А він, похваливши В. Фріче за велику зміну наукових поглядів, починає далі точнісінько так, як робив в попередніх восьми виданнях своєї книжки, розповідати читачеві, що Шекспір народився 1564 року в невеликому місті Стретфорді, що батько його займався торгівлею та хліборобством і так далі. „Шекспир умер в 1616 г., в один год с Сервантесом. Тело его было похоронено под алтарем стретфордской церкви Св. Троицы. Этот почет город оказал Шекспиру, как влиятельному и богатому местному собственнику, и в надгробной надписи ни словом не было упомянуто о бессмертных литературных заслугах Шекспира“ (стр. 119—120).

Це ж погляди старих шекспірологів, з тупого консерватизму яких глузує Ф. Шіпулінський. Він підносить їм таку цитату, що сам боїться, чи не притягнуть його наші сучасні „стретфордисти“ до нарсуду за образу („Шекспир—Ретланд. Трехвековая конспиративная тайна истории“. 1924. Стр. 59).

Зовсім заплутались члени московської Академії Художніх Наук в цім питанні. Не знаю, як розбираються в ньому московські студенти, а мені вже приходилось бачити, як метелики крутяться в голові нашого вузовця від такої розробки науки.

В. Лазурський.